

УДК 821.161.2: 371.214.114

Світлана ЛУЦАК, Наталія ТРЕФЯК

СЛАВЕТНА ПАРОСТЬ МОГУТНЬОГО РОДУ (методичні рекомендації щодо вивчення життєвого і творчого шляху Лесі Українки)

У статті подано методичні рекомендації для аналізу життя і творчості Лесі Українки як видатної представниці роду Косачів-Драгоманових. Увагу насамперед зацентовано на орієнтовній структурі заняття і способах вивчення філософських поглядів поетеси, спадковості її таланту, що розвинувся в умовах духовного єднання, культурно-пізнавальної та просвітницької діяльності родини, її участі в громадському житті суспільства. Наведено яскраві приклади жертвовності, плекання самоповаги, гідності, вимогливості, які вплинули і на риси характеру, і на творчість Лесі Українки.

Ключові слова: методичні рекомендації, способи вивчення, життя і творчість, духовне єднання, культурно-пізнавальна та просвітницька діяльність, громадське життя, риси характеру.

С. Луцак, Н. Трефяк. Славные ветви могучего рода. В статье представлены методические рекомендации для анализа жизни и творчества Лесии Украинки как выдающейся представительницы рода Косачей-Драгомановых. Внимание прежде всего акцентировано на ориентировочной структуре занятия и способах изучения философских взглядов поэтессы, наследственности ее таланта, развившийся в условиях духовного единения, культурно-познавательной и просветительской деятельности семьи, ее участия в общественной жизни общества. Приведены яркие примеры жертвенности, воспитание самоуважения, достоинства, тре-

бовательности, которые повлияли и на черты характера, и на творчество Лесии Украинки.

Ключевые слова: методические рекомендации, способы изучения, жизнь и творчество, духовное единение, культурно-познавательная и просветительская деятельность, общественную жизнь, черты характера.

S. Lutsak, N. Trefyak. Glorious shoots powerful family. In the article the methodical recommendations are given for the analysis of life and work of Lesia Ukrainka as prominent representative of Kosachiv-Drahomanov's family. The attention first of all emphasized on the reference structure of the lesson and methods of study of philosophical looks of poetess, heredity of her talent that developed in the conditions of spiritual unity, in a civilized manner-cognitive and elucidative activity of the family, her participating in the public life of society. Prime examples of oblatoryness, cherishing of self-esteem, dignity, demand are made, that influenced on character traits, and on the work of Lesia Ukrainka.

Key words: methodical recommendations, methods of study, life and work, spiritual unity, in a civilized manner-cognitive and elucidative activity, public life, character traits.

Мета: ґрунтовно й усебічно розкрити життєву позицію, духовний та естетичний потенціал поетичного генія Лесі Українки як представниці славетної династії Косачів-Драгоманових.

У репрезентованій статті пропонуємо, по-перше, детальний опис струк-

тури заняття, яке складається з шести основних компонентів; по-друге, два додатки ("Деякі біографічні факти" та "Епізод другий", який є частиною біографічної драми-хроніки Л. Майстренко про родину Косачів-Драгоманових), які, на наш погляд, доцільно використати в процесі обговорення теми. Перший етап заняття покликаний розкривати філософські передумови життєвих поглядів Лесі Українки, ключових рис її характеру. Другий компонент розвідки є найбільш містким; описуючи його, ми запропонували поступеновий тезовий виклад тих суджень, які потрібно сформулювати в процесі прослуховування виконаного домашнього завдання та відповідної евристичної бесіди (назва кожного наведеного підpunkту – це індивідуальне завдання, запропоноване заздалегідь). Мета цього найбільшого за обсягом елемента заняття – розкрити глибинні передумови геніальності родини Косачів-Драгоманових, яка дала Україні і світу багато талановитих людей, готових самовіддано й жертвовно служити суспільству на ниві культури і науки. Коментуючи й уточнюючи відповіді, доцільно зосереджувати особливу увагу на прикладах духовного єднання та спілкування у сім'ї, плеканні самоповаги й гідності серед представників родини, а також поступово розкривати грані характеру й таланту Лесі Українки, які згодом перевтілилися в художні форми її текстів. У третьому компоненті заняття пропонуємо перейти до обговорення та узагальнення отриманої інформації через слухання індивідуальних завдань; четвертому – проаналізувати вислови видатних письменників про життя і творчість Лесі Ук-

раїнки. П'ятий елемент – театралізована постановка уривка з історичної драми-хроніки Л. Майстренко [3], уміщеного в додатку 2 (її теж потрібно підготувати завчасу). На шостому етапі заняття пропонуємо зробити ідейно-художній аналіз поезії "Завжди терновий вінець" Лесі Українки, розглядаючи її як поетичне кредо авторки, де найповнішою мірою акумулювалися всі її смисложиттєві установки.

I. Вступ (ціннісно-орієнтаційний погляд на щастя, стоїцизм)

Звичайно, щастя – це всезагальна мета людського життя. Виділяють такі загальновідомі погляди на щастя:

1. Щастя як фортуна.
2. Щастя як переживання, насолода.
3. Щастя як мета, зусилля, шлях (т. зв. ціннісно-орієнтаційний підхід у філософії та етиці).

Антисфен. Вища міра свободи і дає вище щастя.

Японське прислів'я. Щастя приходить до щасливих, а нещастя до нещасливих.

С. Керкегор. Красива людина живе в іншому світі, ніж некрасива.

Ф. Ніцше. Всі люди мають право на свободу, але це дуже важка ноша.

Мета людства не в далекому сенсі, а в найкращих представниках.

Передумови щастя: а) самоповага; б) соціальна оцінка; в) потреба і реалізація любові; г) потреба в духовній єдності, спілкуванні.

Висновок. Щасливе суспільство можуть побудувати лише щасливі сім'ї, щасливі люди.

Стоїцизм – напрям в античній філософії, який вимагав свідомого підкорення людини необхідності і приборкання своїх пристрастей. Стоїчна людина переносить стійкість, мужність у життєвих випробуваннях, має здатність протистояти спокусам.

II. Індивідуальні завдання

1. Відомі громадські та культурні діячі по маминій лінії

Мати – Ольга Петрівна Драгоманова (Косач), псевдонім – Олена Пчілка. Письменниця, походить із грецького роду, який пустив коріння в Полтаві. На Волині організує український гурток для місцевої інтелігенції; сприяла поетичній діяльності Лесі.

Батько Петро та батьків брат Яків писали вірші.

Рідний брат Михайло Драгоманов – історик, публіцист, громадський діяч.

2. Відомі громадські та культурні діячі по татовій лінії

Батько – Петро Антонович Косач –

чернігівець, староста, з боснійського роду. Григорій Косач (пращур) був дворянським маршалком на Чернігівщині; член Луцького хрестовоздвиженського братства [1, 16].

Тато – улюблений учень Леоніда Глібова.

Його сестра – Олена Тесленко-Приходько – була заарештована за підпільну громадську діяльність, проробітничу.

Його сестра – Олександра Шимановська – починала вчити Лесю гри на фортепіано (їй присвячена поезія "До мого фортепіано").

3. Приклади духовного єднання, спілкування в сім'ї

Брат (ще був Микола) – Михайло Петрович Косач (найстарша дитина в сім'ї) – фізик, математик, астроном і літератор (псевдонім Михайло Обачний). Викладач Дерптського, Харківського університетів.

Про освіченість найстаршого брата та їхню духовну спорідненість свідчить також той факт, що в дитинстві Леся разом із братом уклала підручник із світової культури і літератури, яким довго послуговувалися в українських школах.

1884 р. – змагаються в перекладах Гомера та Овідія, закінчують спільний переклад "Вечорниць" М. Гоголя. Разом організують літературний гурток "Плеяда", створюючи бібліотеку світової класики у власних перекладах українською мовою, пишуть брошуру з історії України.

Раптово помер від дизентерії у 34 роки.

Брат – Микола Петрович Косач. Його син – Юрій Косач (1909–1990) – продовжив літературні традиції славетного роду, є знаним драматургом, поетом, прозаїком, публіцистом тощо, 1949 р. емігрував до США.

Сестра – Ольга Косач-Кривинюк (псевдонім Ю "Лілея", "Ліля") – зовні дуже подібна до Лесі, духовно споріднена з нею. Леся стала її першою вчителькою, з нею студіювала англійську мову, щоб читати В. Шекспіра в оригіналі. Для неї у 19 років написала підручник "Стародавня історія східних народів".

Коли Ользі було 15 років, разом з нею Леся переклала оповідання Ч. Діккенса "Цвіркун хатнього вогнища".

Ліля стала лікарем Лесі, хранителем її архіву, автором наукової біографії, написавши книгу на тисячу сторінок "Леся Українка. Хронологія життя і творчості".

Ольга рятувала Лесю у Мінську. Сестра – Оксана Косач-Шимановська

(1882–1975) – до кінця днів проживала у Празі [4].

Сестра – Ізидора Косач-Борисова (1888–1980) – наймолодша з роду Косачів, отримала ґрунтовну інститутську освіту, працювала агрономом, політв'язень сталінських концтаборів.

Леся і Михайло були її вихователями.

Леся тричі рятувала її від смерті (маленьку – від дифтериту, 1905 р. в Петербурзі – від черевного тифу, 1939 р. – з концтабору).

Ізидора емігрувала в Америку, видала Лілину (Ольжину) "Хронологію життя і творчості Лесі Українки", допомогла у створенні Київського музею Лесі Українки.

Чоловік – Климент Васильович Квітка – юрист і музикознавець, нащадок роду Г. Квітки-Основ'яненка. Разом збирають збірку "Дитячі ігри, пісні й казки з Ковельщини, думи Луцьщини і Звягельщини на Волині".

4. Плекання самоповаги, гідності, творчості. Риси характеру Лесі Українки, її вимогливість до себе

Думки Лесі Українки:

1. По-моєму так: або жити, або вмирати, аби не скінити ціле життя.
2. Кажу по правді, тому що брехати сором.

3. Я не люблю, коли мене щадять.

4. Літературна гордість у мене є!

5. Я не боюся гіркої правди.

6. Мої плечі витримують і не таку вагу.

Б. Степанишин виділив такі основні риси характеру поетеси:

- принципівість;

- скромність: надзвичайно соромилась видання своєї біографії; почувши, що її називають правою рукою дядька М. Драгоманова, казала, що "добре було б, якби мене можна було назвати одним пальцем в його руці", "Світ не западеться і без мене, знайдуться ліпші на моє місце";

- самокритичність: "Характер мій якийсь скритний, мені це не подобається, завжди стараюсь бути якось щиріше, вільніше";

- велика сила волі і цілеспрямованість: "Хіба тільки яка диявольська сила мене затримає, коли я не дійду свого";

- почуття людської гідності;

- солідарність з однодумцями у спільній боротьбі за долю рідного краю: усіляко підтримувала політичного в'язня Михайла Кривинюка - чоловіка сестри Ольги-Лілі, свого близького приятеля;

- християнське милосердя: "Я звик-

ла приймати чужі болі й жалі";

- невсипуща працьовитість: "Перед собою маю роботи без кінця, не маю коли і вгору глянути";

- прямота й делікатність;

- жертвність: "Я б сама за тебе в огонь пішла – так тебе люблю" (йдеться про сестру Ольгу);

- готовність до боротьби: "У мене організм, хоч і поганий, та упертий і здатний до значної боротьби. Веселіше вмерти на барикаді. Ми ще поборе-мося!";

- самостійність: "Навіть в своїх хворобах волю бути самостійною" [6, 37–38].

Обговорюючи думки Лесі Українки про себе, варто проаналізувати з учнями поезії "Як дитиною, бувало...", "У дитячі любі роки".

5. Приклади жертвності в сім'ї, подальшому особистому житті

Після народження Лариси мати Ольга Петрівна Косач тяжко захворіла на анемію, дитина почала швидко гаснути. Батько, "вирішивши будь-що врятувати маля, взяв відпустку на службі, сам розробив курс штучного годування, ... ставши для доні в ті дні татом і мамою одночасно. І підняв. І врятував" [2, 47]. Жертвний характер батька успадкувала й Лариса Косач, яка, сама хвора, знесилена, разом із братом Михайлом взялася виходжувати хвору на дифтерит Дорочку (Зидору), коли навіть батьки безсило опустили руки й мали змогу хіба що плакати. Сестричка залишилась живою і прожила після того ще 90 років. А от Лесина підготовка до операції, яку так ретельно проводила мати в Саках, була зведена нанівець. Однак для Лесі в той час важило одне – життя сестрички, яка згодом буде біля неї в останні дні життя поетеси в Сурамі.

Не менше духовних і фізичних сил затратила Леся Українка біля постелі помираючого від сухот С. Мержинського в Мінську, незважаючи на перестороги лікарів і близьких, про що говоритимемо далі.

А ось осіння ніч 1904 р. і нічні вулиці грузинського Тбілісі, якими, накульгуючи, поспішає в аптеку тендітна жінка. Молоде подружжя лише щойно прибуло до міста, куди було направлено на роботу суддею чоловіка Лариси Косач – Климента Квітку. Його молодша названа сестричка Маруся Собіневська тяжко захворіла. Леся не одну ніч провела біля ліжка хворої дитини і, як зазначає Алла Діба, "на все подальше життя дала Марусі – в майбутньому матері одинадцятьох дітей – гідний урок справжнього мате-

ринства" [2, 59], хоча сама через хворобу не зазнала цього щастя.

6. Особистісні стосунки Лесі Українки:

поезії про Нестора Гамбарашвілі; поезії про Сергія Мержинського.

Н. Гамбарашвілі – близький товариш Лесі Українки, хоча, на переконання деяких дослідників біографії поетеси, їхні стосунки були не просто дружніми. Н. Гамбарашвілі (грузин за походженням, виключений зі студентських лав Московського університету через заборонену активістську діяльність; знімав кімнату в домі Косачів). Н. Гамбарашвілі ознайомлює Лесю з грузинською літературою, вчить її грузинської мови, а вона натомість дає Несторові уроки французької... Леся Українка просить свого грузинського друга привезти їй з дому кинджал – "як емблему боротьби з ненависним ворогом". В. Панченко зазначає, що "протягом літа (вочевидь 1896 року. – зауваження наше) вони писали одне одному. Проте всі Лесині листи згодом зникнуть без сліду у вихорі громадянської війни" [5, 33]. А мати на початку 1897 р. сповістить доньку про одруження Нестора Гамбарашвілі, на що Леся відгукнеться мотивом гіркоти в поезіях (аналіз творів "Як я умру...", "Так прожила я цілу довгу зиму", "Не дорікати слово я дала...").

Улітку того ж 1897 р. Леся Українка познайомиться в Ялті з хворим на сухоти 30-річним соціал-демократом і революціонером з Мінська Сергієм Мержинським, найближчим другом поетеси, якому адресована чисельна група інтимних віршів і найліричнішого епістолярію ("Твої листи завжди пахнуть зов'язаними трояндами"). Про своє захоплення мистецтвом, літературою, громадянськими переконаннями вони мали змогу ділитись під час нетривалих зустрічей у Криму, Гадячі, Києві, на хуторі Зелений Гай (звідки збереглися фотографії), Мінську.

Про важкий стан друга Леся Українка дізналась із листа лікаря восени 1900 року. І, незважаючи на власний стан кволого здоров'я, безпеліційно вирішила їхати, як і в січні 1901 р., щоб подглядати за хворим. В. Панченко пише: "Однієї січневої ночі, сидячи біля ліжка смертельно хворого С. Мержинського, написала поему "Одержима". Згодом зізналась І. Франкові: "Я її в таку ніч писала, після якої, певне, буду довго жити, коли вже тоді жива осталась. І навіть писала, не перетравивши тугу, а в самому її апогею" [5, 34].

Після смерті Сергія Мержинсько-

го (3.03.1901 р.) поетеса довго не могла отямитись і поїхала заліковувати душевні рани на Буковину до О. Кобилянської, де й написала ряд віршів (виразне читання поезій "Уста говорять: Він навіки згинув!", "Квіток, квіток, як можна більше квітів...", "Ти не хотів мене взяти, полишив мене тут на сторожі...").

7. Участь у громадському житті, просвітницькій діяльності

Духовним наставником, "метром", як вона його називала (від французького – дорогий учитель, наставник), "Добродієм" і "Побратимом" для Лесі Українки був Іван Франко – редактор і видавець її творів, "хрещений батько" першої поетичної збірки, однодумець у пошуках гідного майбутнього для України [2, 66].

7. 1. Аналіз поезії "Мій шлях".

Ще малою Лесю вчилася малювати у школі Мурашка (картина "Мати з донькою біля пташиного гнізда").

Згодом музики Леся вчила дружина М. Лисенка Ольга О'Коннор.

1887 р. – познайомилась з А. Кримським (відомий сходознавець, філософ, письменник).

Співпрацювала з В. Гнатюком, Н. Коринською, М. Павликом, М. Старицьким, О. Кобилянською й іншими.

Є свідчення про те, що у Єгипті спілкувалась із Дмитром Яворницьким – відомим знавцем історії України.

7. 2. Аналіз поезії "Не поет, у кого думка".

Плідно займалася Лариса Косач, окрім письменницької діяльності, і просвітницькою, особливо вихованням підростаючого покоління. Почалось усе із занять із сестрою Ольгою, з якою перекладала з англійської і котру потім підготувала до старших класів гімназії з історії, географії, геометрії, французької та німецької мов. Згодом займалась із наймолодшою сестрою Зидорою, братом Миколкою (Микосем) та сином Ольги Михайлом. У дорослішому віці визвалась готувати до школи названу сестру Климента Квітки – Марусю, на котру батьки махнули рукою як на "непутящу", займалась педагогічною діяльністю, даючи приватні уроки (лекції) з української мови. Навіть перебуваючи на лікуванні у Єгипті, навчає Колю й Митю Охріменків, щоб ті не відстали від гімназійної програми. І це далеко не всі педагогічні заслуги Лариси Косач.

7. 3. Аналіз поезії "Ave, Regina".

8. Культурно-пізнавальна діяльність родини. Національні переконання

Лариса Косач змалку виховувалась

в українському середовищі. Велику роль у національному становленні поетеси відіграла мати Олена Пчілка, яка воліла краще сама виховувати дітей, ніж віддавати їх у зросійщену школу до того часу, доки сама не побачить їхню чітку громадянську позицію. Поему "Роберт Брюс, король шотландський" Леся Українка присвячує дядькові Михайлові Драгоманову, адже мала за велике щастя попрацювати в бібліотеці дядька в Софії, який теж підписувався псевдонімом "Українець".

Щодо громадянської позиції Лесі Українки професор Б. Степанишин подає дуже цікаве твердження: "Коли Михайло Павлик запропонував їй помінати російське підданство на австрійське (там, мовляв, значно більше демократії), поетеса відповіла, що її дивує така позиція: "Я, звісно, не хочу бути підданою Росії, але в такій же мірі не прагну стати підданою австрійської держави. Я б воліла бути громадянкою незалежної самостійної України" [7, 23].

Поетеса також виплекала метафоричний образ Ломикаменя – квітки, яка пробиває "той камінь, що все переміг, що задавив могутні дуби, і терни непокірні". Творчість самої Лесі, її вогненне слово теж проросли крізь похмурий камінь неволі, що душив народ і не давав змоги дихнути на повні груди. Наведемо приклад:

Душно... води ні краплини... се наче дорога в Нирвану,

Країну всесильної смерті... Аж ось на шпиді,

На гострому, сірому камені блиснуло щось, наче племін,

Квітка велика, хороша, свіжі пелюстки розкрила,

І краплі роси самоцвітом блищать на дні.

Камінь пробила вона, той камінь, що все переміг,

Що задавив і могутні дуби,

І терни непокірні.

Квітку ту вчені люди зовуть Saxitraga,

Нам, поетам, годиться назвати її ломикамінь

І шанувать її більше від пишного лавра.

Леся Українка. Уривки з листа (Ялта, 1897)

А ось поетичні ремінісценції Максима Рильського:

...І сама ж ти достойна була,

Дівчино горда, що стала взірцем для поетів

Назви тієї. Ти йшла проти бурі,

Мірялась силою з нею,

Проти надії надіялась ти.

Тож годиться й тебе, не поклінну,

Слово твоє, що міцніше за крицю, Називать – ЛОМИКАМІНЬ!

М. Рильський. На Ай-Петрі (1949)

III. Обговорення виконаних індивідуальних завдань як шлях до усвідомлення трагічної долі й мужнього життя поетеси

Виразне читання поезії "Contra spem spero" (на фоні музики).

IV. Вислови про життя і творчість Лесі Українки

Від часів Шевченкового "Кобзаря" Україна не видала кращої збірки поетичних творів... (І. Франко. "Леся Українка", 1900).

Зо всіх нас шістьох дітей Леся найбільше була подібна до батька і вродою, і вдачею... Вони, на диво, високо цінували людську гідність у всякої людини, хоч би у найменшої дитини" (О. Косач-Кривинюк).

"Се талант сильний, наскрізь мужній, хоч не позбавлений жіночої грації й ніжності. Артистка в повнім значенні сього слова, вона одначе не сторониться від сучасного життя, живе його інтересами, гаряче відчуває його болі й завжди вміє знайти сильний, пластичний вислів для свого чуття" (І. Франко. З останніх десятиліть XIX віку, 1901).

"Україна, на наш погляд, нині не має поета, щоб міг силою і різносторонністю свого таланту зрівнятися з Лесею Українкою" (І. Франко. Леся Українка, 1898).

"...читаючи м'які та рознервовані або холодно резонерські писання сучасних молодих українців мужчин і порівнюючи їх з тими бадьорими, сильними та сміливими, а притім такими простими, такими щирими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ся хвора, слабосила дівчина – трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну" (І. Франко. Леся Українка, 1898).

V. Сценка-представлення людських переконань поетеси (Додаток 2)

VI. Висновки (на основі кредо "Завжди терновий вінець")

Прослухаймо поезію та зробімо висновки:

Завжди терновий вінець

буде кращий, ніж царська корона.

Завжди величніша путь

На Голгофу, ніж хід тріумфальній.

Так одвіку було,

й так воно буде довіку,

коли житимуть люди

і поки ростимуть терни.

Але стане вінцем

мені тоді плетениця тернова, коли вільна душею людина по волі квітчається терном, тямлячи вищу красу...

Путь на Голгофу велична тоді, коли тямить людина, нащо й куди вона йде, не прагнучи інших тріумфів,

знаючи іншу величність ніж ту, що на троні гукає:

"Я з ласки бога царця,

бо, гляньте, – сиджу на троні."

1900 р.

Додаток І

Деякі біографічні факти

1884 р. – Львівський журнал "Зоря" надрукував поезії "Надія", "Конвалія" під псевдонімом "Леся Українка".

1892 р. – у Львові вийшла перша поетична збірка "На крилах пісень" завдяки сприянню І. Франка. Її Каменяр назвав найвизначнішим здобутком української поезії 1892 року.

Збірка відкривається циклом "Сім струн".

Леся Українка. "На крилах пісень" не є моє останнє слово, а коли я думаю йти далі, то вже ж вперед, а не назад, інакше не варто було б виходити".

1899 р. – у Львові вийшла книга "Думи і мрії", у якій лірична течія образів і переживань набула рис епічності. У ній були поеми "Давня казка", "Роберт Брюс, король шотландський".

1902 р. – збірка "Відгуки" (вийшла в Чернівцях), яка відбила трагічне сприймання сучасного і водночас віру в нову людину межі століть.

"Невлаштоване особисте життя, нещасне кохання, невиліковна хвороба, безкровне безрадисне життя рідного народу умовлювали трагічність Лесиної творчості. Та вона зуміла подолати розпач і слідом за давніми латинянами гордо повторити: "Поки живу, сподіваюсь" [8].

Перший пам'ятник українській поетесі звала Грузія. Його автор – художник і скульптор Тамара Абакеція, у батька якої – Григола Абакеція – у с. Хоні нерідко гостювало подружжя Квіток. Відкриття пам'ятника відбулося на початку червня 1952 р. до 3-ї річниці з дня смерті Лесі Українки. У ті дні чоловік Тамари, відомий поет Карло Каладзе, писав:

Ти вмерти тут була проречена,

І ти пішла без вороття...

Твоїм безмертям заперечена

Холодна пуста небуття!

То був кінець, чи почалося

*Те, вічне, сяйво крізь літа?
Торкнули знов твої волосся
Вітри Сурамського хребта.
(Переклад Ліни Костенко)*

Можливо, дехто й не знає, що Леся Українка провела в Сурамі лише 10 днів. Це були найтяжчі часи розлучення душі з тілом. Тут, у домі сурамського залізничника Папави, на руках матері, молодшої сестри Лесі Дори та її сусідки Софіко Цуцкірідзе навіки погас прощальний погляд поетеси.

Додаток 2

Епізод другий

Київ. Початок жовтня, 1902 рік
Квартира Косачів на Маріїно-Благовіщенській вулиці, № 97. Леся сидить за столом, щось шие, поглядаючи час від часу то на годинника, то у вікно. Видно, що вона нервує. Входить Ольга.

Леся (з полегшенням). Нарешті!.. Де ти ходиш? Я вже почала хвилюватись.

Ольга. Зустрілася з однією петербурзькою однокурсницею. Вона призначена лікарем у Білу Церкву. От і розговорились. (Глянула на годинника). Ой! Цілу годину розмовляли...

Леся. Ти, Лілечко, навіть не уявляєш, як потрібна мені.

Ольга. Навіщо?

Леся. Від професора Сапежка принесли записку. Він сьогодні ввечері виїжджає до тяжкохворого в Житомир. Через те буде робити не ввечері, як завжди, а о третій.

Ольга. А яка для тебе різниця?

Леся. Така, що саме на цей час мені призначено важливе побачення.

Ольга. З ким?

Леся. З тією людиною... Конфіденціальне. На ньому обов'язково треба бути.

Ольга. А тато ж де?

Леся. Пішов до Лисенків по мого зошита із записом народних пісень. Хотіла сама піти, так не пустив. Тобі, каже, перед уколом не треба ходити. А я, чекаючи на тебе, й не заперечувала, щоб поговорити нам тет-а-тет.

Ольга. А мама куди пішла?

Леся. Поїхала в аптеку, а звіди – по професора. Вона сьогодні буде в нього асистентом, бо медсестра захворіла... (Важко зітхнула). Ой Лілечко, до чого жакливі ці уколи в ногу... Біль неймовірний! А результатів поки що ніяких... Як від тих гіпсових кайданів та апарата, що надівав мені на ногу професор Бергман у Берліні.

Ольга. Будуть, Лесенько, результати. Будуть... Як лікар, не маю сумніву в цьому. Та ти ж і сама певна, що будуть... Правда ж?

Леся. Коли б не була певна, то на

дідька все це мені?.. Ну, так підеш на побачення замість мене?

Ольга. Як же я впізнаю ту людину?

Леся. Ти її знаєш. Цей добродій з великими вусами, що був у нас на великдень. Пам'ятаєш?

Ольга. Іван Степанович? Добре пам'ятаю.

Леся. Зустріч у стоматолога Горощенка. Ідеш туди ніби лікувати зуби. (Бере з етажерки дві брошури). Передай йому оці книжечки.

Ольга. (Читає). "Дікштейн. Хто з чого жие".

Леся. Мій переклад з польської, скажеш, що переклад з італійської закінчую, а "Від утопії до науки" вже переклала і звіряю з німецьким оригіналом... Тобі Іван Степанович передасть дещо для мене. Оце така твоя місія, золота моя Лілеє... Зрозуміло?

Ольга. Цілком... І можеш не мати сумніву, що твоє завдання буде виконано.

Леся. Вірю, дорога сестричко, вірю! (Зітхнула). Приборкала мене клята хвороба... Хіба цій великій меті треба віддавати стільки сил, як віддаю я?.. Спасибі Сергієві Константиновичу... Знайомство і дружба з Мержинським зміцнили, Лілечко, мої переконання. Йому, а також рідному дядькові Драгоманову, моєму першому вчителю, та нашій мамі, яка з дитинства виховувала в нас любов до народних звичаїв, до мови своєї, до всього свого, рідного, велике спасибі... Імена цих трьох людей я через усе життя з любов'ю пронесу в своєму серці... Тож завдяки їм не збився з путі мій Пегас. І тепер, Лілечко, його вже не спинять ніякі буревії, не залякають грізні ночі...

Нести мене крилатий буде,

Аж поки смерть закриє очі...

(Подумавши).

Та хіба смерть мене зупинить?

Хіба вона мій Рубікон?

Дочка ж народу я!

А задля нього –

Лише безсмертя є закон!..

Ольга. Новий вірш? Коли написала?

Леся. (Обнімає сестру, усміхнено).

Це експромт, Лілеє... А ти знаєш, хто сьогодні буде в нас?

Ольга. А хто?

Леся. Квіточка.

Ольга. Справді? Мені, Лесенько, здається, що твої взаємини з Квіткою вже переросли отой запис пісень. Вони далеко глибші.

Леся. Можливо... Пам'ятаєш, ти колись казала: "Квіточку слід би взяти в руки". От і я хочу взяти... Є, Лілю, у

гуцулів легенда про чарівний едельвейс, що росте в Карпатах, на високих, неприступних полонинах. І коли хто дістанеться туди та знайде квітку едельвейса, матиме велике щастя... Звичайно, мріяти про щастя з моїми болячками було б зухвало. З щастям я ніяк не можу подружитись... Але що в Квіти, і саме в Карпатах, я знайшла едельвейс, який став моєю відрадою, це так...

Ольга. З відрадою, Лесю, прийде й щастя.

Леся. Щодо щастя, то мені пригадується слова однієї дівчини, яку я вчила в Сан-Ремо англійської мови. Було то людина дуже нещасливого життя. Проте ніколи не скаржилася. А коли їй намагалися співчувати, говорила: "А де написано, що я повинна бути щасливою?"

Ольга. Це вірно, Лесю. Але мені здається, що Квіточка прагне зробити все, аби ти була щасливою.

Леся. Можливо.

Ольга. Він особливо засвідчив це торік, коли такий тяжкий камінь лежав у тебе на серці.

Леся. Справді, під час нашої спільної подорожі в Карпатах та проживання разом в Буркуті він заради мене зовсім забував про себе. Беззастережно ділив зі мною мою тяжку долю... А це ж було незабаром після смерті Сергія Костянтиновича. (По паузі усміхнулася і, пригадуючи, ніби сама про себе). Якось, гуляючи в Буркуті, я, Квітка та ще одна пара – чоловік і жінка – піднялись узеньким плаєм високо-високо. Стали над урвищем. Я взяла та й сказала жартома: "А хто мене любить, той звідси вниз стрибне?". І він насправді кинувся. Ледь встиг той чоловік, що був з нами, схопити його за руку.

Ольга. Ти для нього святиня.

Леся. Рушай Ліліє, моя лілейная, а то ще спізнишся на побачення.

Ольга. Іду, йду.

(Ольга виходить і в дверях зустрічається з Петром Антоновичем).

Петро Антонович. (До Ольги). А куда ти знову зібралася?

Ольга. Маю ще деякі справи в місті... Та й не хочу бути присутньою, коли відбуватиметься інквізиція над моєю сестрою. (Виходить).

Петро Антонович. (Услід їй). Ти ж медик... А ми хіба хочемо?

Ольга повернулася, хотіла щось сказати, але Леся перебила.

Леся. (Махаючи рукою). Ну, йди вже, йди! (До батька). Нема зошита?

Петро Антонович. (До Лесі). Ти чого встала?

Леся. Набридло ж, татку, лежати.

Петро Антонович. Зошита... Увесь свій архів перерив Микола Віталійович, а пісні як у воду впали.

Леся. Де він запропастив того зошита?

Петро Антонович. Він тобі дуже потрібен?

Леся. Дуже, татку. Ми з паном Квіткою хочемо видати збірник народних пісень Ковельщини. А вони в зошиті записані. Тепер доведеться пригадувати й наспівувати.

Петро Антонович. (Виглянув у вікно). От і мама з професором. (Почав ходити по хаті, хвилюючись). Іди, іди донечко, лягай!

Леся. Ти не хвилюйся, тату. Запевняю тебе: нічого страшного в цих уколах немає.

Петро Антонович. Знаю, знаю. Не переконуй. (Взяв Леся під руку). Ну ходім. (Веде її в другу кімнату).

Входить Ольга Петрівна і лікар Сапежко. Назустріч їм з другої кімнати виходить Петро Антонович і вітається з Сапежком.

Петро Антонович. Шприц Олю, я прокип'ятив.

Ольга Петрівна. Все готове, пане професор.

Сапежко і Ольга Петрівна заходять до Лесі. Петро Антонович, нервово ходить по кімнаті час від часу зупиняється біля Лесиних дверей і прислухається. За дверима повна тиша. Нарешті з'являється Сапежко, витираючи рушником руки.

Сапежко. Неймовірно! Слово честі, неймовірно! Без анестезії і так терпляче переносити цю болючу операцію... У мене від таких уколів пацієнти-мужчини ледве не плачуть, а тут тендітна жінка зціпила зуби і мовчить.

Входить Квітка.

Квітка. Добрий день, Петро Антоновичу!

Петро Антонович. Здравствуйте!

Квітка. Ларису Петрівну можна бачити?

Петро Антонович. Ні, Клименте Васильовичу. Лесі зробили зараз дуже болючий укол, і вона заснула. Так що вибачте. Її не можна турбувати.

Голос Лесі з другої кімнати: "Можна! Можна!". Квітка стоїть зняковілий. Петро Антонович опам'ятався, відчинив двері до Лесиної кімнати. Пропускає Квітку і сам іде за ним. (До Квітки). Прошу.

Квітка. (Дивиться на її бліде, змучене обличчя). Ларисо Петрівно, я іншим разом прийду. А зараз вам потрібен спокій... Ви ж хворі.

Леся. Ой, я скоро звикну до своїх

хвороб так, як вельможні панни звикають до балів.

Кітка. Ні, ні... Я з вашого дозволу... Я післязавтра зайду.

Леся. Ну, гаразд. Чекаю на вас післязавтра о шостій. Згодні?

Петро Антонович. До побачення.

Кітка виходить. Його за двері проводжає Петро Антонович, а потім вертається. Входить Ольга Петрівна.

Ольга Петрівна. Натура в Квітки, безперечно, порядна. Чемний молодик.

Леся. Хіба ти, мамо, раніше цього не знала? Адже стільки років буває в нашому домі.

Ольга Петрівна. Бачиш, досі я знала пана Квітку як етнографа... Немало пісень він записав і з мого голосу. Я цінувала його за це... А тепер... (Шукає відповідних слів). Як кожна, Леся, мати, я, звичайно, вболіваю, коли дітям моїм імпонує те, що мені не по смаку. Йдеться не тільки про тебе. Мені так само не байдуже, хто буде обранцем у Лілі, чи в Оксани, чи в Дорі... Але до тебе, крім материнського почуття, в мене ще інший вагомий обов'язок.

Леся. Який?

Ольга Петрівна. Ти талановита письменниця, і вся наша родина пишається тобою. А я особливо, бо в розквітанні твого обдаровання є й моя значна доля.

Леся. Вирішальна, мамо. Але до чого це ти ведеш?

Ольга Петрівна. Хочу, щоб пан Квітка не заважав твоєму талантові і здоров'ю.

Леся. (Обурена, піднялася з подушки і сперлась на руку). А хто тобі сказав, що він заважає? Звідки се видно?

Ольга Петрівна. Я ж знаю, Леся, твій характер, твою самовіддану, надто щирю вдачу. Ти заради дружби ладна офірувати себе. Хіба я чи батько можемо забути Мінськ? Скільки життя забрала в тебе хвороба і смерть Мержинського?!

Леся. Так, мамо, коли я проти твого і татового бажання поїхала в Мінськ до смертельно хворого Сергія Костянтиновича, то справді ладна була заради нього віддати власне життя. Адже дружба і любов між нами була понад чотири роки. Адже він допомагав гартуватися моєму талантові. Тож чи могла я лишити напризволяще такого друга?

Петро Антонович. Але зрозумій, донечко, що при твоїй хворобі потрібен спокій, спокій! І ще раз спокій... Чи ж

для тебе не досить того, що ти пережила в Мінську?

Леся. По-твоєму, тату, після смерті Мержинського я мусила вбити в собі всякі почуття і піти в монастир?.. Облиш таку батьківську опіку. Вона більше шкодить моєму здоров'ю, ніж взаємини з Квіткою, який мені до впадобі.

Петро Антонович. А в Сан-Ремо поїдеш? Професор Сапежко за те, щоб ти знову поїхала в Італію.

Леся. Не заперечую. Але ж доки я братиму в тебе гроші?

Петро Антонович. Гроші – мій клопіт. Хай тебе це не обходить.

Ольга Петрівна. І не захоплюйся дуже роботою в Італії. Всім твоїм недоробленим справам у журналах, видавництвах я вже сама дам раду. А ти краще на дозвіллі в Сан-Ремо гарненько проаналізуй свої відносини з паном Квіткою.

Леся. Вони, мамочко, давно проаналізовані.

Петро Антонович. (Зітхнувши). Твоєї натури не переробиш.

Леся. В тебе ж, таточку, вдалася!
Завіса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірюліна О. Петро Антонович Косач – член Луцького хрестовоздвиженського братства / О. Бірюліна // Українська мова та література. – 1999. – Число 15–16. – С. 16–17.

2. Діба А. Далека принцеса // Українська мова та література. – 1999. – Число 15–16. – С. 41–73.

3. Майстренко Л. Історична драма-хроніка : Дев'ять епізодів з життя великої поетеси : Епізод 2-й // Майстренко Л. П'єси. – К., 1975. – С. 56–66.

4. Мірошниченко Л. Невідомі документи про Леся Українку в архіві Оксани Косач-Шимановської // Українська мова та література. – 1999. – Число 15–16. – С. 27–29.

5. Панченко В. "Я бачила кохання й молодощі" / В. Панченко // Дивослово. – 1997. – № 1. – С. 33–34.

6. Степанишин Б. З мозаїки особистості Лесі Українки / Б. Степанишин // Дивослово. – 1997. – № 2. – С. 36–40.

7. Степанишин Б. З мозаїки особистості Лесі Українки / Б. Степанишин // Дивослово. – 1997. – № 4. – С. 22–26.

8. Українка Леся. Сім струн / [вступна стаття Р. Чілачова]. – Київ – Тбілісі, 1991. – 20 с.

Стаття надійшла 10.09.2012 р.